

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв

МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР

Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I-II рівнів акредитації

Спеціальність “Музичне мистецтво”
Спеціалізації: “Теорія музики”; “Хорове диригування”;
“Музичне мистецтво естради”; “Народні інструменти”;
“Фортепіано”; “Оркестрові струнні інструменти”;
“Оркестрові духові і ударні інструменти”; “Спів”.

Київ – 2005

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв

МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР

Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації

Спеціальність “Музичне мистецтво”
Спеціалізації: “Теорія музики”; “Хорове диригування”;
“Музичне мистецтво естради”; “Народні інструменти”;
“Фортепіано”; “Оркестрові струнні інструменти”;
“Оркестрові духові і ударні інструменти”; “Спів”.

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР

Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв І–ІІ рівнів акредитації, – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 28 с.

Укладач:	О. В. Богданова – кандидат мистецтвознавства, викладач-методист Київського вищого музичного училища ім. Р. М. Глієра
Рецензенти:	С. Й. Грица – доктор мистецтвознавства, професор, провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України Н. В. Піндас – викладач-методист Северодонецького музичного училища ім. С. С. Прокоф'єва
Відповідальний за випуск	О. І. Білоногова-Тищенко
Редактор	Ю. Д. Виноградова

Підписано до друку 02.12.05 р. Гарнітура Times
Формат 60×84_{1/16}. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 1,75. Наклад 130 прим.

Видавництво «Нова Книга» м. Вінниця, вул. Стеценка, 46/85
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №103 від 30.06.2000 р.
Тел. (0432)52-34-80, 52-34-82 Факс 52-34-81
E-mail: newbook1@vinnitsa.com
www.novaknyha.com.ua

© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв України, 2005

Пояснювальна записка

“Музичний фольклор” – одна зі спеціальних дисциплін музично-теоретичного циклу, що становить важливу складову професійної підготовки молодших спеціалістів. Її мета – прищепити студентам любов і повагу до української народної культури, оволодіти навичками загального фольклористичного аналізу, сформувавши професійний підхід до збирання, вивчення й пропаганди національного фольклору України.

За навчальним планом вивчення предмета “Музичний фольклор” по всіх спеціалізаціях обмежується одним семестром із загальною кількістю годин – 81. Предмет викладається на ІІ курсі навчання (IV-й семестр) з відповідним розподілом годин, а саме: 40 год. ауд. (практичних) та 41 год. – самостійна підготовка (робота). Заняття групові по 2 години на тиждень. В кінці курсу – диференційований залік.

Основною формою проведення занять є лекція-урок комбінованого типу, лекції та семінари. Для кращого засвоєння на семінарські заняття виносяться вибіркові питання основних тем, розглянутих на лекціях. Щоб допомогти студентам швидше зорієнтуватися в матеріалі та виявити творчий потенціал при підготовці до семінарських занять у програмі запропоновано список допоміжної літератури.

Специфіка предмету передбачає вивчення основних жанрів української народної музики в народному середовищі та в історичному розвитку. Тому в доборі музично-ілюстративного матеріалу перевага надається автентичним зразкам і власним експедиційним записам з фондів кабінетів музичного фольклору, а також аудіо-записам зразків музичного фольклору у вторинному виконанні різноманітними фольклорно-етнографічними ансамблями, наближеному до традиційних першоджерел.

Представлена Програма має універсальний характер, що дозволяє узагальнити історичний процес розвитку української традиційної культури. Наразі регіональна специфіка музичного фольклору зумовлює перспективу створення альтернативних програм з цієї дисципліни відповідно до місцевих традицій окремих регіонів.

Методичні рекомендації

Завданням курсу є:

- поглиблення знань у сфері музичного фольклору, професійна орієнтація в основних жанрах і виконавських стилях народної музики;
- усвідомлення й висвітлення найбільш типових явищ музичного фольклору в його багатогранності (в аспекті змісту, функції і структури);
- ознайомлення з принципами аранжування народної пісні на прикладах авторських обробок народнопісенного матеріалу в творчості композиторів-класиків та сучасних вітчизняних композиторів;
- практичне ознайомлення з автентичними зразками українського музичного фольклору різних регіонів;
- накопичення певного досвіду інтонаційного відтворення народних пісень різних жанрів (бажано у відповідній виконавській манері).

Зміст сучасного фольклорного курсу базується на інтеграції таких розділів:

1. **Навчальний** – вивчення основних жанрів українського музичного фольклору.
2. **Історіографічний** – висвітлення основних етапів збирацької та дослідницької діяльності вітчизняних фольклористів XVIII–XX ст.
3. **Етнографічний** – знайомство з особливостями народного побуту, звичаями й традиціями українців.
4. **Фольклористичний** – формування початкових навичок запису й розшифрування народнопісенного матеріалу.
5. **Аналітичний** – залучення до загальних теоретичних принципів структурно-типологічного аналізу.
6. **Проблемно-дослідницький** – подальша розробка теми “композитор і фольклор” (обробка чи автентика), що сприяє усвідомленню провідної ролі народної музики в розвитку української національної композиторської школи.

Наявність різних розділів у предметі “Музичний фольклор” забезпечує використання широкого спектру міжпредметних зв’язків, що уможливує більш повне комплексне викладання курсу, поглиблює рівень засвоєння матеріалу.

В процесі навчання передбачається широке ознайомлення з фольклорним музичним матеріалом, а саме:

- вивчення фольклорної музичної спадщини на матеріалі пісенних збірок;
- використання “живого” звучання народних пісень у виконанні викладачів, фольклорних ансамблів та запрошених співаків, як академічних так і традиційних;
- виконання студентами народних пісень напам’ять, по нотах, сольно, багатоголосно і т. п.
- демонстрація аудіо і відеозаписів з експедиційних матеріалів архіву кабінету фольклору;
- уявлення про традиційний фольклор сучасного побутування (фольклорна практика);
- знання й визначення “на слух” певного обсягу автентичних зразків народної музики різноманітних жанрів з різних регіонів. (Пропонуються такі методичні розробки, як фонохрестоматії, складені викладачами, наприклад: О. Богданова. Фонохрестоматія автентичних зразків музичного фольклору. – К., 2002).

Групові заняття проводяться головним чином у вигляді уроків комбінованого типу. Заплановано також додаткові творчі форми роботи, такі як: доповіді, бесіди, семінари, конференції, реферати тощо.

Критерії оцінювання рівня набутих знань

Мета – перевірка якості навчального процесу в таких позиціях:

- рівень засвоєння навчального матеріалу;
- володіння фольклористичною термінологією;
- формування логічного мислення;
- вміння практично застосовувати набуті знання;
- засвоєння певних навичок фольклористичного аналізу;
- вивчення напам’ять заданої кількості народних пісень різних жанрів, вміння їх грамотно відтворити.

Знання, вміння та навички з курсу “Музичний фольклор”

Студенти повинні знати теоретичний матеріал в обсязі 19 тем, передбачених навчальним планом, а також вивчити напам'ять певну кількість музичних прикладів до кожної теми (загальною кількістю не менш 40 зразків народних пісень).

Студенти мають навчитися складати конспект з курсу “Музичний фольклор”, розв’язувати вправи, зазначені в контрольних тестах, а також мати загальне уявлення про основні дослідження сучасної фольклористики в межах тематичного змісту курсу. На основі здобутих теоретичних знань студенти повинні **вміти** визначити жанр народної пісні, окреслити її музично-стилістичні особливості та узагальнити типові ознаки відповідних жанрів музичного фольклору.

Студентам необхідно усвідомити загальні принципи фольклористичного аналізу, набути **навичок** їх практичного втілення щодо народно-пісенного матеріалу, а саме: орієнтуватися в музичних особливостях українських народних пісень та грамотно виконувати їх на певному професійному рівні.

Структура оцінки

Курс “Музичний фольклор” по всіх спеціалізаціях завершується диференційованим заліком (IV-й семестр).

Окремі питання для студентів спеціалізації “Теорія музики” виносяться на державний іспит з “Історії музики” (VIII-й семестр).

Критерій оцінки*

• володіння менш ніж половиною матеріалу, виконання народних пісень (будь-яких)	оцінка “2-”;
• засвоєння половини матеріалу	оцінка “2”;
• до того ще виконання декількох народних пісень	оцінка “2+”;
• відсутність в конспекті 2-х –3-х тем	оцінка “3-”;

* при визначенні критерію оцінки кожна наступна позиція передбачає володіння обсягом знань, зазначених в попередніх позиціях.

• наявність повного конспекту, знання матеріалу в межах конспекту	оцінка “3”;
• демонстрація 2-х –3-х ілюстрацій до однієї теми	оцінка “3+”;
• вільне володіння теоретичним матеріалом з використанням музичних ілюстрацій: в обсязі менше ніж 50 %	оцінка “4-”;
• в обсязі 50 %	оцінка “4”;
• в обсязі більше ніж 50 %	оцінка “4+”;
• виконання музичних ілюстрацій в повному обсязі	оцінка “5-”;
• володіння крім основного ще й додатковим теоретичним матеріалом	оцінка “5”;
• виявлення форм самостійного творчого пошуку (теоретичного, виконавського, організаційного тощо).	оцінка “5+”.

Основні поняття курсу “Музичний фольклор”, які повинен знати студент:

- фольклор і фольклористика, види і жанри народної музики, жанрова класифікація, автентичний матеріал, вторинний фольклор, виконавська реконструкція, композиторський фольклоризм;
- загальна аналітична термінологія: фольклористичний аналіз, строфіка, тип віршування, силабічний вірш, тонічне віршування, дієслівна рима, складочислова формула, складоритмічні типи, ритмічне модулювання, нерівноскладовий вірш, однорядкова строфа, дворядкова строфа, магічний рефрен, магічна “закріпка”, тирада, ненормативна строфа, катен, конкатенація, строфоїд;
- амбітус, складонота, мікромелізматика, нетемперована система, ангемітоніка, оліготонні лади, послівкові лади, модальність, нецентралізована тоніка, функціональна невизначеність;
- народні виконавські стилі, типи народного багатоголосся, гетерофонія, “втора”, кантова фактура, підголоскова поліфонія, бурдон;
- народні музичні інструменти: аерофони, хордофони, мембранофони, ідіофони.

Розподіл годин за навчальним планом

Спеціалізація	Кількість годин		
	Заг. обсяг	З них ауд. (практичн.)	Сам. робота
Фортепіано	81	40	41
Оркестрові струнні інструменти	81	40	41
Народні інструменти	81	40	41
Оркестрові духові та ударні інструменти	81	40	41
Спів	81	40	41
Хорове диригування	81	40	41
Музичне мистецтво естради	81	40	41
Теорія музики	81	40	41

Зміст курсу

Вступ. Поняття “Народна творчість, її особливості”

Визначення поняття “народна творчість” та її роль на сучасному етапі розвитку культури. Художнє, пізнавальне і виховне значення народної творчості. Різноманітні сфери її вияву: архітектура, живопис, поетичне слово, музика, театр, танець. Види прикладного народного мистецтва: костюми, вишивка, різьбярство, посуд, прикраси, народні іграшки та музичні інструменти і т. ін., а також особливі форми і традиції народних промислів.

Всеохоплюючий зміст творів народного мистецтва: історія і міфологія, побут і свята, етичні норми і принципи моралі, етичні норми й естетичні ідеали тощо.

Особливості: демократизм, гуманістична спрямованість, активна роль у формуванні національної свідомості, унікальність і неповторність художніх образів, висока художня цінність народного виконавства та професіоналізм народних майстрів.

Фольклор, фольклоризація, фольклористика: проблеми термінології.

Тема 1. Специфічні ознаки і жанрова класифікація музичного фольклору

Народна музична творчість і музичний фольклор. Побутування й використання народної музики на сучасному етапі: автентика, вторинний фольклор, наукова виконавська реконструкція, художнє аранжування та авторська обробка, композиторський фольклоризм, “клубний фольклор”, концертно-сценічні форми (“народна музична творчість” радянського соцарту), фольклорна “попса” тощо.

Визначення поняття “музичний фольклор”; унікальність цього мистецького явища, що базується на вироблених традицією законах музичного мислення, а саме:

1. Колективність творчого процесу.
2. Широка популярність та побутування в усній традиції. Розповсюдження шляхом “контактної комунікації”.
3. Анонімність.
4. Синкретизм як органічна цілісність неподільних компонентів фольклорного мистецтва – слова, музики і руху.
5. Функціональність – обумовленість життєвими функціями, відповідність ситуації.
6. Опора на нетемперовану систему (вільний звуковисотний стрій).
7. Імпровізаційна основа.
8. “Мистецтво варіанту” – вільне варіювання при значній стійкості традиції.

Тяжіння до жанрових трансформацій в часі і просторі. Поняття “жанру” та питання жанрової класифікації народної музики. Проблема типології жанрових різновидів; поняття “класика жанру”.

Види народної музики: вокальний, інструментальний та вокально-інструментальний. Особливості їх поширення в різних регіонах України; стан збереження традиції. Основні жанри вокального фольклору в їх історичному розвитку.

Жанрова система народної музики:

трудова пісненька та артільні пісні; календарно-обрядові пісні; родинно-обрядові пісні; епічна традиція; духовні пісні в кобзарсько-лірницькій практиці; побутова лірика; станові пісні; міський фольклор;

танцювальні та жартівливі пісні; коломийки і частівки; пісні авторського походження; стрілецькі пісні; пісні класової боротьби; сучасний пісенно-творчий процес.

Обумовленість виникнення окремих пісенних жанрів життєвими обставинами (функціональність фольклору):

- колективна праця – **трудові пісні**;
- господарсько-землеробський уклад, уособлений в світоглядній концепції гармонічної єдності Людини і Природи – **календарно-обрядові наспіви**;
- родинна звичаєвість українців – **родинно-обрядові жанри**;
- історія нації – оспівування опоетизованого образу героїчної минуштини, формування ідеалу національного героя – **епос**;
- психологія нації – відображення емоційного стану людини, в контексті колективного співчуття – **побутова лірика**;
- індивідуалізація вияву внутрішнього світу людини – **романси**;
- гумор і сатира в народному побуті – **коломийки, частівки**;
- соціальна нерівність і протест – **повстанські пісні, стрілецькі пісні і т. д.**

Тема 2. Найдавніші жанри музичного фольклору.

Трудова піснєвка

Методика викладу матеріалу при вивченні народнопісенних жанрів (орієнтовний план):

1. Загальна характеристика жанру: визначення, особливості, функції та значення, різновиди та їх класифікація, виникнення й еволюція, сучасний стан збереження традиції, регіоніка.

2. Особливості поетичного тексту, тематика, сюжети і образи; побудова тексту (строфіка).

3. Музично-виконавські особливості (загальні принципи фольклористичного аналізу; поняття структурної типології та його реалізація на конкретних прикладах).

4. Добір музичних ілюстрацій відповідного жанру та їх виконання.

Найдавніші види музично-поетичної творчості – “первісні примітиви”, їх специфічна музична організація. Виникнення пісні в трудовому процесі та в контексті розвитку мислення й мови. Групування в

цикли відповідно до сезонів та характеру праці. Прикладне практично-утилітарне значення давніх трудових поспівок. Загальні функції трудових пісень: ритмічно-організуюча, комунікативна, сигнальна. Головна роль ритму і темпу, особливості виконання.

Тема 3. Обрядовий фольклор. Загальне поняття

Поняття обряду як вияву синкретичної світоглядної системи первісного мислення. Обрядовий фольклор – один з найдавніших зразків народного мистецтва. Багатство й різноманітність цього музично-поетичного циклу. Класифікація обрядових жанрів за функціональними ознаками: величальні, корильні, ритуальні, замовляння (заклинання), ліричні, ігрові.

Головні види обрядового фольклору: *календарний*, пов’язаний з землеробськими процесами, пантеїстичними віруваннями, культом природи і предків; *родинно-обрядовий*, що відтворював ритуали магічного оберерегу родинного життя людини. Особливості поетичного тексту: силабічний тип віршування, сакральна символіка, магічні перебільшення та їх закріплення в особливих магічних рефренах. Універсальність сюжетно-образної перспективи.

Музична специфіка зразків давнього фольклору. Поняття *формульності*. Комплекс музичних особливостей, притаманних формульним наспівам.

Тема 4. Календарно-обрядові наспіви

Календарно-обрядові пісні. Загальне поняття. Значення календарних пісень, стан сучасного побутування традиції. Особливості жанру: приуроченість до певних дат землеробського календаря, специфічна манера виконання, магічна основа, зв’язок з образами та явищами природи.

Класифікація календарних пісень за порами року:

- колядки і щедрівки (величальні наспіви свят зимового календарного циклу);
- веснянки, гаївки, танки (закликання й зустріч весни, театралізовані хороводні народні ігри, початок землеробських робіт);

- русальні, купальські, петрівки (культ рослин, вшанування духів предків, символічні образи й свята давніх язичницьких культів, розквіт природи і людських почуттів);

- жнивварські наспіви: жнивні, обжинкові, дожинкові (кульмінація та завершення циклу, величання землі, ниви, врожаю, вшанування землеробської праці).

Музична характеристика: специфічне звучання, виконавська регламентація, особливості давнього гуртового співу; ритмо-структурні типи, ладова будова тощо.

Тема 5. Родинно-обрядові жанри. Колискові

Роль родинно-побутових пісень та обрядів в житті людини. Походження, первісна магічна функція старовинних родинних обрядів. Родинно-обрядові наспіви і ритуальні дієства на сучасному етапі. Жанрові різновиди родинного циклу: колискові, хрестинні, породільні, весільні, голосіння.

Коліскові пісні. Простота і багатозначність цього жанру. Побутова, магічна, естетична, психологічна, виховна функції колискових. Тематика та образи, жанрові різновиди (колискові-обереги, заклинання, побажання, застереження, утішки, ліричні, соціальні тощо).

Типові риси українських колискових: глибока ліричність, особлива наспівна манера виконання, неширокий звуковий обсяг, спокійний нешвидкий темп. Ознаки формульності як зв'язок з архаїчною добою і тяжіння до "ліризації" жанру в контексті сьогодення.

Тема 6. Весільні пісні та обряди

Багатство і краса старовинних народних обрядів і звичаїв, їх функціонування в сучасних умовах. Синтетична природа весільних обрядів, сполучення в них елементів лірики й епосу, комедії та драми. Драматургія весільного дієства, символи і атрибути українського автентичного весілля. Умовний розподіл на три основні частини або "дії":

Перша – до шлюбу – з ліричним образом молодої в центрі (запросини на весілля, бгання короваю, виготовлення вінка, гільця, дівич-вечір, розплітання коси);

Друга – суто весілля (весільний поїзд, викуп та покривання молодої, дарування, посаг, весільне гуляння в хаті молодої, розподіл короваю, переїзд до хати молодого (або часом викрадення молодої));

Третя – після шлюбу – своєрідний епілог весільного дієства, ряджені, "циганщина", кінець весілля, подяка гостям.

Безмежна жанрова різноманітність циклу весільних пісень, котрі включають ритуальні наспіви й голосіння, величальні, журні та ліричні пісні, "передирки" за столом, танцювальні приспівки тощо.

Музично-стилістичні особливості: типові ритмічні формули, своєрідні композиційні структури, елементи архаїчних мікроладів, мелодико-інтонаційний склад.

Тема 7. Голосіння та плачі

Виникнення голосінь в первісному суспільстві як невід'ємної частини тотемних обрядів та культу предків, їх поширення в сучасному побутуванні й багатство традиційних обрядів. Різноманітність плачів за функціональними ознаками: обрядові й не обрядові (оказіональні), соціальні, рекрутські, побутові; за складом виконання: сольні, гуртові. Мистецтво голосильниць, чоловічі плачі на Україні.

Поєднання в плачах емоційно напруженої, наспівно інтонованої декламації з елементами розвиненої мелодики мелізматичного складу. Тонічний (акцентний) тип віршування, вільна ритміка, імпровізаційна будова, нестійке інтонування.

Тема 8. Епос. Традиційна культура Київської Русі. Билини.

Епос: його історичні корені, функції та значення. Особливості та різновиди епічної традиції східних слов'ян.

Народне мистецтво Київської Русі. Побутування різноманітних жанрів, що склалися в добу язичництва. Нові тенденції культурного розвитку: традиція дружинного епосу й мистецтво скоморохів. Формування й поширення специфічного жанру давньоруської музично-поетичної творчості – *билини*. Глибока ідейна змістовність, патріотична спрямо-

ваність жанру; утворення в ньому позитивного ідеалу епохи – богатырського образу, що уособлює велич і могутність давнього Києва.

Різні типи билин (класифікація за тематичним принципом): богатырські, побутові билини-новели, гумористичні або пригодницькі – “скоморошини”, космологічні з духовною підосновою – “духовний стих” тощо.

Музичні особливості: специфічний характер, що відповідає новим образам, неквапливий, зосереджений темп, лаконічний малоамбітусний наспів типу співаної декламації, несиметрична структура ритмічної організації, посліпкова тетра-пентахордова ладова будова, сполучення з інструментальними награваннями (гуслі), імпровізаційна основа.

Тема 9. Кобзарсько-лірницька традиція. Українські народні думи

Відображення подій героїчної минувшини України, романтичної слави епохи Гетьманщини в національно-самобутньому епічному жанрі – *дума*. Думи як музично-поетичний символ України. Відтворення в них української культури, психології, ідеалів, етичних норм поведінки і моралі українського козацтва, історії боротьби та страждань українського народу. Передумови виникнення думи. Драматичні історичні події періоду XVI–XVII ст. на Україні та зростання етнічної самосвідомості. Образно-тематичний зміст та ідейний потенціал українських дум. Виконавці дум – кобзарі та лірники. Особливості функціонування кобзарсько-лірницької традиції. Високий професіоналізм та незрівняний талант її представників. Персоналії видатних митців цього напрямку (О. Вересай, М. Кравченко, Гр. Любисток, Ф. Холодний, Ф. Баша, А. Скоба, І. Скубій, А. Гребень).

Історико-тематична класифікація дум. Особливості тексту і тематика. Віддзеркалення ідеалів і чеснот кодексу лицарської честі українського козацтва. Унікальність музично-лексичного втілення й виконавського стилю. Історія вивчення дум, перші записи поетичних і нотних текстів, відомості про виконавців (О. Цертелєв, П. Куліш, О. Русов, М. Лисенко, П. Житецький, Ф. Колесса, К. Грушевська). Сучасний стан традиції, наукова виконавська реконструкція.

Тема 10. Історичні пісні

Формування жанру історичних пісень в Україні. Відображення в них тривалої боротьби українського народу проти загарбників і поневолювачів – турок, кримських татар, панської Польщі. Поширення в XV–XVII ст. козацьких пісень про лицарів-запорожців, оборонців рідного краю. Класифікація історичних пісень за тематичним принципом:

- пісні конкретно-історичного змісту, в яких оспівуються дійсні події та реальні історичні особи;
- пісні із загально-історичною підосновою, що передають дух епохи;
- пісні на соціально-побутову тематику (козацькі, чумацькі);
- пісні на тему соціально-класового розшарування (бурлацькі, емігрантські).

Стилістична різноманітність історичних пісень; поняття “жанрової дифузії”. Музична характеристика: основні мелодичні типи, ладова будова, використання багатоголосся, усталення строфічної будови. Регіональні особливості побутування й виконавського стилю.

Тема 11. Ліро-епічні жанри. Балади і співанки-хроніки

Походження від середньовічних танцювальних пантомім з музично-поетичним втіленням сюжету. Особливість – динаміка сюжетного розвитку, акцент на незвичайних, драматичних, надреальних подіях; в основі – романтичний конфлікт особистості і суспільства, який розгортається на історичному тлі зазвичай з трагічним фіналом. Багатство й різноманітність текстових варіантів з перевагою мотивів незвичайного кохання, честі, життєвої драми, що узагальнюються в чотирьох тематичних групах:

- міфологічно-легендарні сюжети (“Невістка, перетворена в тополло”);
- родинно-побутові (“Ой не ходи Грищо”, “Ой сербине, сербиночку”);
- історичні (“Про Довбуша”, “Про Бондарівну”);
- соціально-побутові (“Сирітка”, “Лимерівна”).

Поширення балад в наш час. Виконавські стилі різних регіонів. Особлива популярність цього жанру в західних регіонах. Окрема жанрова група – *співанки*. Співанка-хроніка або музично-драматичні новели – розвинений оповідальний твір здебільшого драматичного змісту

(в сучасній традиції – автобіографічний монолог виконавця “від першої особи”: “Про висилку”, “Про референдум”). Стилiстичні ознаки співанок: точна визначеність часу, місця дії, прізвищ героїв, “сенсаційність змісту”, його суто інформативна функція, загальний речитативно-парландовий стиль виконання.

Тема 12. Побутова лірика

Походження від давніх календарних та родинно-обрядових пісень з ліричним началом. Відображення внутрішнього світу людини, всього спектру ліричних почуттів і емоцій – головне спрямування цього жанру.

Тематична класифікація: *соціально-побутові або станові пісні* (козацькі, чумацькі, рекрутські, бурлацькі, строкарські, наймитські) та *родинно-побутові пісні* (про кохання, про долю жінки, сирітські тощо). Переважання емоційного мотиву над сюжетом, провідна роль мелодії як стилістичної основи ліричної пісні.

Музичні особливості: широта й вільний розвиток мелодики, розспіви складів, плавний мелодичний рух з оспівуванням опорних звуків; ладова змінність, функціональна багатозначність, нецентралізована тоніка; метро-ритмічна організація обумовлюється тяжінням до “розмивання” строфіки; варіативно-імпровізаційний принцип розвитку; особливості виконавського стилю; типи народного багатоголосся.

Тема 13. Жартівливі і танцювальні пісні. Коломийки та частівки

Походження від давніх календарних хороводних наспівів. Велика популярність і всебічне поширення в народному побуті. Жартівливий, гумористичний зміст. Відображення типових рис характеру українського народу: оптимізму, життєрадісності, дотепності. Елементи соціальної тематики, сатира на несправедливий ладовий устрій, представників світської і духовної влади.

Музичні особливості: жвавий темп, усталена строфіка, чітка ритміка й структура, повторність основних коротких мотивів-фраз, контрастне зіставлення частин, ладова змінність.

Коломийка як особливий різновид жартівливо-танцювальних пісень, поширений в регіоні Карпат. Загальні відомості про коломийку: визначення жанру, його походження, “прив’язаність” до певної території, стабілізована структура 14-складника (4+4+6). Жанрові різновиди: коломийка “до танцю” й “до співу”.

Коломийка як жанр та коломийка як структура. Коломийкові структури у фольклорі.

Тема 14. Міський фольклор. Український народний романс

Зміцнення міст і утвердження їх привілеїв. Поступові зміни історичних реалій і форм суспільного життя, що зумовили появу нових форм музичного побуту в XV–XVII ст. Формування нового типу народної пісенної творчості – релігійної пісні чи духовного вірша, які пізніше стали називатися *кантами і псалмами*.

Пісня-романс в українському фольклорі XVIII–XIX ст. Жанрова амбівалентність цього явища музичного побуту українських міст. Яскравий український національний колорит, безпосередній зв’язок з українською поезією та народнопісенною творчістю. Вплив законів класичної музичної й виконавської школи. Дві тенденції в побутуванні жанру – напівфольклорна та індивідуалізована (авторська); їх паралельний розвиток в українській музичній культурі. Публікації репертуарних збірників для потреб домашнього музикування.

Найпопулярніші українські романси, поширені в сучасному побуті (“Недоля” М. Петренка, обр. В. Заремби “Дивлюсь я на небо”, “Віють вітри” А. Барсицького, “Сирота” М. Маркевича, “Не щебечи соловейко” М. Глінки та ін.). Пісні на слова Т. Г. Шевченка “Нащо мені чорні брови”, “Така її доля”, “Думи мої, думи мої”. Авторська пісня і проблеми фольклоризації.

Тема 15. Повстанські та стрілецькі пісні

Загальна характеристика повстанських пісень. Зародження і розвиток теми соціального протесту в українському фольклорі. Жанрово-стилiстична різноманітність: епічні, ліричні маршові, траурні пісні; їх змістова й музична характеристика.

Героїко-патріотичні авторські пісні М. Лисенка, М. Вербицького, Р. Купчинського, Л. Лепкого, С. Чарнецького, Я. Ярославенка.

Стрілецькі пісні – пісні бійців формувань Українських січових стрільців періоду національно-визвольної боротьби українського народу 1915–1920 років.

Повстанські пісні – пісні воїнів Української Повстанської Армії, борців за національне визволення (40-і – 50-і роки ХХ століття).

Тема 16. Українські народні музичні інструменти

Народна інструментальна музика як особливий розділ українського фольклору. Історія походження та відомості про найдавніші інструменти, знайдені на території України. “Наука” виготовлення музичних інструментів народними майстрами, видатні представники цього ремесла. Специфіка гри на народних інструментах: сольна та ансамблева традиція (“троїсті музики”).

Багатство й різноманітність народного музичного інструментарію, проблеми його класифікації (загальне ознайомлення). Розподіл за способом звуковидобування:

- *ідіофони* – церковні дзвони, дзвіночки, деркач, ложки, дримба тощо;
- *мембранофони* – бубон, бухало, бугай, барабан з тарілкою, очеретинка і т. п.;
- *аерофони* – дуда або волинка, коза, сурма, гуцульський дідик, сопілка, фрілка, флоера, попискало, свистунці та зозульки, теленка, глечики, дубельтівка, гармошка, труби, трембіти, роги та ін.;
- *хордофони* – скрипка, басоля, козобас, гусла, кобза, бандура, торбан, ліра.

Тема 17. Народна інструментальна музика в Україні

Питання визначення жанру і жанрової класифікації народної інструментальної музики. Жанр як структурно-функціональне утворення. Жанрова класифікація народної інструментальної музики (за І. Мацієвським):

1. Трудове та дитяче ігрове звукоутворення:
  - кличні (манкові) звукові комплекси мисливців;
  - сигнальні (спрямовуючі та охоронні) звукоутворення пастушого господарства;
  - жанри звукової творчості дітей.
2. Музика спілкування між людьми в процесі праці або обряду:
  - трудові та обрядові сигнали-знаки;
  - магічне та заклинальне музикування.
3. Музика ритуальної дії:
  - монострофічні структури (колядки, весільні, похоронні);
  - з додаванням рефрену до строфи (весняні та осінні календарні процесії, коломийкові структури тощо).
4. Міфологізована та вільна інструментальна музика для слухання:
  - інструментально-вокальний епос (думи, лірницькі псалми, чабанські жалі);
  - маршова і танцювальна музика (ансамблева культура троїстих музик та ін.).
5. Музика, приурочена до праці, обрядів, розваг (співанки коломийкової структури, весільні заклички до гостей тощо).

Тема 18. Сучасний пісенно-творчий процес

Побутування фольклору в сучасних умовах. Розвиток самодіяльної творчості, її пропаганда засобами масової інформації. Декади й фестивалі традиційної культури різних регіонів України.

Збереження й відтворення фольклору в наш час. Відродження жанру думи й функціонування кобзарсько-лірницької традиції (виконавська реконструкція). Виникнення і діяльність вокальних фольклорно-етнографічних ансамблів (вторинний фольклор) – “Древо”, “Слобожани”, “Ореля”, “Володар”, “Божичі” та інструментальних ансамблів – “Дніпро”, “На добридень”, “Буття” та ін. Збирання й вивчення народних пісень, експедиційні матеріали і дослідження. Розвиток фольклористики на сучасному етапі.

Плани семінарських занять

Нижче запропоновано альтернативні розробки вибірових тем семінарських занять стосовно спеціалізації “Теорія музики”.

Семінар-практикум № 1

з музичного фольклору

для студентів II курсу спеціалізації “Теорія музики”

Тема: Календарно-обрядові пісні.

- Мета:**
- практично засвоїти основи фольклористичного аналізу;
  - зрозуміти специфіку відтворення музичного фольклору;
  - самостійно опанувати додаткову літературу;
  - вміти практично застосовувати набуті знання.

План

1. Загальна характеристика явища:
  - визначення, особливості, функції та значення;
  - виникнення; еволюція, сучасне побутування;
  - регіональні особливості збереження традиції;
  - жанрові різновиди і принципи їх класифікації.
2. Особливості поетичного тексту:
  - семантичний зміст поетичних текстів (язичницька символіка);
  - осозні тематичні групи (навести приклади);
  - типи віршування й специфіка будови тексту (строфіка);
3. Музично-стилістичні ознаки:
  - сукупність музичних рис, притаманних зразкам обрядової архаїки;
  - поняття “формульності”, його реалізація в музичній лексиці;
  - особливості виконання (регіональний аспект);
  - ритмічно-композиційні структури;
  - ладо-інтонаційна будова;
4. Запис та вивчення календарних пісень у вітчизняній фольклористиці.
5. Використання календарних пісень в композиторській творчості.

Рекомендована література

1. *Воропай О.* Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – К., 1993.
2. *Єфремов С. В.* Ритмоструктурні типи календарних наспівів на Київському Поліссі // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження. – Вип. I. – Львів, 1997. – С. 245–259.
3. *Земцовский И.* Мелодика календарных песен. – Л., 1975.
4. *Іваницький А.* Українська народна музична творчість. – К., 1990; 1999.
5. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – К., 1994.
6. *Климець Ю.* Купальська обрядовість на Україні. – К., 1990.
7. *Ковальчук В.* Календарно-обрядові пісні Рівненщини. – Рівне, 1994.
8. *Колесса Ф.* Українська усна словесність (Загальний огляд і вибір творів). – Львів, 1938.
9. *Круглов Ю.* Русские обрядовые песни. – М., 1982.
10. *Кузеля З.* Народні звичаї і обряди / Енциклопедія українознавства. – К., 1994. – С. 228.
11. *Курочкін О.* Новорічні свята українців. – К., 1978.
12. *Плачинда С.* Словник давньоруської міфології. – К., 1961.
13. *Рыбаков А.* Язычество древней Руси. – М., 1980.
14. *Скуратівський В.* Святвечір. Нариси – дослідження: У 2 кн. – К., 1994.
15. *Славянская мифология: Энциклопедический словарь.* – М., 1995.
16. *Соколова В.* Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов. – М., 1979.

Матеріал для аналізу

1. *Веснянки. Українські народні пісні / Упор. Є. Єфремов.* – К., 1988.
2. *Жниварські пісні / Упор. О. Чебанюк.* – К., 1990.
3. *Ігри та пісні. Весняно-літня звичаєво-обрядова поезія трудового року.* – К., 1963.
4. *Календарні свята та звичаї українського народу / В. Похиленко, А. Коротков, В. Андроніков.* – Кіровоград, 1996.
5. *Календарно-обрядові пісні.* – К., 1987.
6. *Квітка К.* Народні мелодії з голосу Лесі Українки: У 2 ч. – К.: Ч. 1 – 1917; Ч. 2 – 1918.

7. Колядки і щедрівки / Упор. М. Глушко. – К., 1991.
8. Колядки і щедрівки. Зібрав В. Гнатюк. – В 2-х т. – Львів, 1914.
9. Колядки і щедрівки / Упор. О. Дей, А. Гуменюк. – К., 1965.
10. Колядки, щедрівки, вертепи / Упор. П. Дудар. – К., 2002.
11. Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського / Упор. С. Грица. – К., 1995.
12. Народні пісні в записах Лесі Українки та з її співу. – К., 1971.
13. Пісні Буковини. Пісенник / Упор. О. Яківчук. – К., 1990.
14. Пісні Слобідської України. Фонографічна збірка / Упор. Л. Новикова. – Харків, 1996.
15. Пісні Сумщини. Фольклорні записи В. Дубравіна. – К., 1989.
16. Пісні Тернопільщини. Пісенник / Упор. С. Стельмашук, П. Медведик – Вип. 1. – К., 1989.
17. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Г. Танцюра. – К., 1965.
18. Українське народне багатоголосся. Загальна редакція М. Гордійчука. – К., 1963.

Семінар № 2
з музичного фольклору
для студентів II курсу спеціалізації “Теорія музики”

Тема: “Українські народні думи”

Мета: *виховна* – зміцнення почуттів патріотизму і поваги до історії української національної культури;
навчальна – закріплення матеріалу; формування навичок самостійної роботи з додатковою літературою; опанування принципами системного аналізу.

План

1. Загальна характеристика жанру (визначення, належність до епосу).
  - 1.1. Особливості жанру “Дума” як унікального вияву українського національного фольклору.
  - 1.2. Значення думи для української культури.
2. Історія виникнення, розвиток та сучасне побутування думи.
  - 2.1. Драматизм історичних подій в Україні періоду XVI–XVIIст. Формування жанру “Думи”.

- 2.2. Наукова думка про історичні передумови виникнення думи.
- 2.3. Кобзарсько-лірницька традиція.
- 2.4. Дума в умовах сучасної культурної ситуації.
3. Характеристика поетичного стилю дум.
  - 3.1. Художні особливості поетичного тексту дум.
  - 3.2. Композиційна будова дум (строфіка).
  - 3.3. Класифікація дум за тематичними групами.
4. Музично-стилістичні особливості дум.
  - 4.1. Риси національної самобутності (характер, експресія, образна основа, особливості виконавського стилю й сприйняття).
  - 4.2. Особливості мелосу дум (генетичні зв’язки).
  - 4.3. Композиційна будова дум.
  - 4.4. Ладо-інтонаційна структура думних рецитацій.
  - 4.5. Специфіка ритмічної організації дум.
  - 4.6. Народні музичні інструменти української епічної традиції.
5. Історія збирання і вивчення українських народних дум.
6. Дума у вітчизняній музичній класиці.
7. Література (основні дослідження та їх характеристика).

Рекомендована література

1. *Грица С. Й.* Мелос української народної епіки. – К., 1979.
2. *Грушевська К.* Українські народні думи. – К., 1927.
3. *Іваницький А. І.* Українська народна музична творчість. – К., 1999.
4. *Колесса Ф. М.* Мелодії українських народних дум. – К., 1969.
5. *Кирдан Б. П., Омельченко А. Ф.* Народні співці-музиканти на Україні. – К., 1980.
6. *Лавров Ф. І.* Кобзарі: Нариси з історії кобзарства України. – К., 1980.
7. *Лисенко М. В.* Народні музичні інструменти на Україні. – К., 1955.
8. *Лисенко М. В.* Характеристика музичних особливостей українських дум, наспіваних Остапом Вересаєм. – К., 1978.
9. *Плісецький М. М.* Українські народні думи. Сюжети і образи. – К., 1994.
10. *Ревуцький Д. М.* Українські народні думи та пісні історичні. – К., 1919.
11. Украинские народные думы. – М.: АН СССР, 1972.
12. *Черемський К. П.* Повернення традиції. – Харків, 1999.

Семінар № 3
з музичного фольклору
для студентів II курсу спеціалізації “Теорія музики.”

Тема: Ліричні пісні

Мета: активізація навчального процесу; перевірка засвоєння навчального матеріалу; практичні навички відтворення ліричних пісень (сольне й гуртове виконання).

План

1. Побутова лірика: загальне поняття.
2. Особливості тексту, тематика.
3. Музично-стилістичні ознаки ліричних пісень.
4. Ладо-інтонаційна будова ліричних пісень.
5. Типи українського народного багатоголосся.

Рекомендована література

1. Мурзина О. Українська лірична пісня в аспекті історичного часу: Зб. наукових та науково-методичних праць. – К.: КДК, 1995.
2. Мурзина О. Многоголосие как динамическое явление народно-песенной культуры Украины // Материалы Международной конференции памяти А. В. Рудневой. – М., 1999.
3. Правдюк О. Ладові основи української народної музики. – К., 1965.
4. Пясковський І. До питання класифікації багатоголосся в українських народних піснях // Проблеми етномузикології. – Вип. 2. – К., 2004.
5. Українські народні ліричні пісні. Вступ А. Кінько. – К.: АН УРСР, 1960.
6. Українське народне багатоголосся. Під ред. М. Гордійчука. – К., 1963.

Організація самостійної роботи студентів

Самостійна робота студентів мистецьких вузів проводиться по двох основних напрямках: теоретичний та практичний (музично-ілюстративний, аналітичний, виконавський тощо). При виборі форм і організації *практичної* роботи великого значення набуває виявлення творчої індивідуальності кожного студента. В курсі музичного фольклору такими творчими формами можуть бути самостійний пошук і добір музичних ілюстрацій до заданих тем, використання різноманітних виконавських засобів і співочих стилів у відтворенні народнопісенних зразків, створення оригінальних обробок та власних прикладів композиторського фольклоризму, імпровізаційні інструментальні награвання і т. і. Враховується також науково-дослідницький потенціал студентів, який реалізується в усвідомленні загальних принципів фольклористичного аналізу народної пісні на основі методичних рекомендацій, наданих викладачем.

Вагому частині самостійної підготовки студентів становить робота з музичним матеріалом. Знання рекомендованих в межах курсу зразків музичних жанрів досягається в результаті додаткових форм роботи, а саме: прослуховування аудіо записів; знайомство з основними збірниками народних пісень; заучування напам'ять певної кількості народних пісень та ін.

Опанування *теоретичної* сторони курсу в самостійній роботі студентів передбачає такі форми, як: підготовка до семінару, підготовка до розв'язання контрольних тестів, підготовка до музичної вікторини, підготовка доповідей і повідомлень, робота з періодикою, конспектування додаткової літератури. Специфіка мистецьких навчальних закладів, а саме використання індивідуальних графіків навчання, вимагає впровадження в освітній процес такої форми контролю якості знань як написання рефератів. Вимоги до реферату: 5–10 сторінок друкованого тексту, творчо оформлений титульний лист, наявність музичних (нотних) ілюстрацій та аналітичних розробок, грамотно складена бібліографія.

Орієнтовні теми доповідей і рефератів

1. Фольклор: “за” і “проти”.
2. Музичний фольклор і сучасність.
3. Обробка чи автентика? Думки вголос.
4. Специфічні ознаки музичного фольклору.
5. Проблеми жанрової класифікації народної пісні.
6. Історія запису народної пісні.
7. Музична фольклористика: історіографічний аспект.
8. Теорія фольклору.
9. Билинна слава Києва.
10. Українські кобзарі та лірники (персоналії).
11. Епічна традиція в музичному фольклорі українців.
12. Кобзарський репертуар: теми, сюжети, образи.
13. Традиційні інструменти українського епосу.
14. Родинна обрядовість українців.
15. Українське народне весілля: традиція та сучасність. Регіональна специфіка.
15. Календарні пісні та обряди: стан збереження традиції.
16. Народне виконавство: регіональний аспект.
  - а) Співочі стилі.
  - б) Інструментальна традиція.
17. Станові пісні.
18. Стрілецькі пісні.
19. Гумор і сатира в музичному фольклорі.
20. Канти і псалми: до проблеми жанрової атрибуції.
21. Українська духовна пісня.
22. Танцювальні пісні.
23. Українські народні романси.
24. Коломийка і частівка в українському фольклорі.
25. Пісні авторського походження.
26. Т. Г. Шевченко і український фольклор.
27. Народна пісня в творчості вітчизняних композиторів (композитор і фольклор).
28. Українське народне багатоголосся.
29. Дитячий фольклор.
30. Сучасний пісенно-творчий процес.

Рекомендована література

Теоретичні праці.

1. Богданова О. В. Методика аналізу фольклорних творів. – К., 2004.
2. Гошовский В. Л. У истоков народной музыки славян. – М., 1971.
3. Грица С. Й. Мелос української епіки. – К., 1979.
4. Іваницький А. І. Українська музична фольклористика: методологія і методика. – К., 1997.
5. Іваницький А. І. Українська народна музична творчість. – К., 1990, 1999.
6. Квитка К. В. Избранные труды: В 2т. – М.: Т. 1. – 1971; Т. 2. – 1973.
7. Квитка К. В. Вибрані статті: У 2 ч. – К.: Ч. 1. – 1985; Ч. 2. – 1986.
8. Колесса Ф. М. Музикознавчі праці. – К., 1970.
9. Колесса Ф. М. Українська усна словесність. – Львів., 1938.
10. Колесса Ф. М. Фольклористичні праці. – К., 1970.
11. Рубцов Ф. А. Статті по музикальному фольклору. – М. – Л., 1973.
12. Руднева А. В. Русское народное музыкальное творчество. Очерки по теории фольклора. – М., 1994.
13. Сокальський П. Руська народна музика. – К., 1959.
14. Чекановска А. Музыкальная этнография. – М., 1983.

Музично-ілюстративний матеріал – (АУДІО).

1. “Божичі”. Фольклорний ансамбль. – “Котилася, ой ясна зоря з неба.” – К., 2004.
2. “Володар. Одчиняй ворота!”/ Упор. Клименко І. – К., 1999.
3. “Древо”/“Слобожани”. Пісні української землі. – К., 1991.
4. “Древо”. Гурт автентичної музики. – “Рай розвився”. Християнські мотиви в українському фольклорі. – К., 2001.
5. “З глибини століть”. Старовинні пісні Західного Полісся. – Записи та укладання Клименко І. – К., 1997.
6. “Каперуш”. Традиційна музика с. Новосілки (Тернопільщина)/ Упор. Хай М. – К., 1997.
7. “Карпатія”. Етнічна музика України. – К., 2003.
8. Кобзарсько-лірницька традиція. Тарас Компаніченко. – К., 2002.
9. “Музичні інструменти Гуцульщини/ Упор. Хай М. – К., 1997.
10. “Ой, ходив та й Донець...” Обрядові та ліричні пісні Харківщини/ Новикова Л. – К., 1997.
11. “Ой, як було ізпрежди віка.” Традиційні пісні Правобережної Кілівщини/ Записи та укладання Коропниченко Г. – К., 2000.

12. “Радуйся, земле...” Традиційні колядки та шедрівки Полтавщини/ Записи з фоноархіву Т. Сопілки. – К., 2002.
13. “Рано-рано да зійду на гору”. Традиційна музика Полісся/ Єфремов Є., Клименко І. – Ч. 1. – К., 1997; Ч. 2. – К., 1997; Клименко І. – Ч. 3. – К., 1999.
14. “Співає бандурист М. Будник”. Думи, історичні пісні, псалми, балади. – К., 1997.
15. “Свята ніч”. Українські різдвяні пісенспіви. – Хор “Видубичі”. – К., 1996.
16. “Традиційне кобзарство України”. – К., 1991.
17. “Традиційна музика Київщини”/ Записи та укладання Коропниченко Г. – К., 2001.
18. “Традиційна музика українців”/ Упор. Хай М. – К., 1997.
19. “Українська епічна традиція”/ Наук. ред. Грица С. Й. – К., 2003.
20. Фонохрестоматія автентичних зразків українського музичного фольклору/ Упор. Богданова О. – К., 2004.
21. “Чорний потік”. Етнічна музика України/ Турянська О. – Караван, 1999.